

Out of Art – actuele outsider art/contemporary outsider art

Museum im Lagerhaus, St. Gallen, Zwitserland

Cultureel ondernemerschap 'avant la lettre'. Zo mag het optimistische initiatief van drie kunstminnende echtparen in Zwitserland wel genoemd worden. In 1988 brachten Mina en Josef John, Simone en Peter Schaufelberger-Breguet en de inmiddels overleden Erna en Curt Burgauer hun kunstcollecties samen in de 'Stichting voor Zwitserse naïeve kunst en Art Brut'. Vanuit deze pioniersgeest kwam in St. Gallen het Museum im Lagerhaus voort; inmiddels een niet weg te denken speler op het gebied van deze kunst. Hoewel er inmiddels anders gedacht wordt over 'Zwitserse kunst' en men in toenemende mate de term 'Outsider Art' hanteert, blijft dit kleine, maar actieve museum evenveel aandacht besteden aan de kwaliteit van de kunst als aan de achtergrond van de makers.

Op een hete nazomerdag heb ik een afspraak met Monika Jagdfeld, directeur van Museum im Lagerhaus. In tegenstelling tot de drukte rond de nabij gelegen Bodensee waar de massa verkoeling zoekt, zijn de straten van St. Gallen uitgestorven. Het pakhuis (1903) waarin onder andere het museum huist, straalt nu een serene rust uit. Alleen de monumentale architectuur roept nog associaties op met de bedrijvigheid van weleer. Omdat het museum bezig is de tentoonstelling 'Augenblicke' in te richten, is het voor het publiek gesloten.* De omgeving mag dan een toeristische trekpleister zijn, in de zomer komen hier relatief weinig kunstliefhebbers. En dat terwijl Museum im Lagerhaus op jaarbasis toch gemiddeld zo'n 10.000 bezoekers weet te verleiden. Terwijl kunstenaars hun werk inbrengen en wegwijs worden gemaakt door medewerkers en vrijwilligers, vertelt Monika over het museum. Met de oprichting van de stichting in 1988 droegen de initiatiefnemers de verantwoordelijkheid voor zo'n tweehonderd objecten. Selecties daaruit werden geëxposeerd op verschillende locaties. In de loop der jaren groeide de verzameling en werd gezocht naar een geschikte ruimte om de kunstwerken op professionele wijze te beheren en te ontsluiten. In 1994 lukte het om vijfhonderd vierkante meter in het 'Lagerhaus' te huren. Met de tentoonstelling 'Die Traumpaläste des Alois Wey (1894-1985)' ging het museum op 11 maart 1995 open.

Een van de initiatiefnemers, Peter Schaufelberger, leidde de stichting twintig jaar lang op vrijwillige basis. In 2008 werd besloten enkele betaalde professionals aan te trekken, waaronder de Duitse kunsthistoricus Monika Jagdfeld, die haar sporen al had verdiend in onder meer de Sammlung Prinzhorn, Museum Charlotte Zander en de universiteit van Heidelberg. Inmiddels werken hier voornamelijk kunsthistorici, aangevuld met veel betrokken vrijwilligers, in het Duits zo fraai omschreven als mensen die 'ehrenamtlich arbeiten'.

Het kapitaal van de stichting is de museumcollectie die inmiddels uit tienduizenden objecten bestaat. Het kanton en de stad maken bescheiden aankopen mogelijk. Voor grotere aankopen en extra uitgaven, zoals het leggen van een nieuwe vloer en het aanbrengen van hoogwaardige led-verlichting, kan het museum rekenen op steun van particulieren en sponsors, verenigd in een vriendenkring met vijfhonderd leden en een recent opgerichte 'Forderclub'.

Trefwoorden

Jaarlijks organiseert het museum drie tentoonstellingen, waarvan altijd een met de eigen collectie als uitgangspunt. De oorspronkelijke focus op naïeve kunst en Art Brut, zoals in de statuten vastgelegd, is in de praktijk uitgebreid met de trefwoorden 'boerenkunst' en Outsider Art. St.Gallen en de nabijgelegen kantons Appenzell en Thurgau brachten van oudsher opvallend veel Zwitserse outsiders voort. Zo is in de omgeving het werk van onder andere Hans Krüsi (1920-1995) en Ulrich Bleiker (1914-1994) zeer geliefd en was de monografische tentoonstelling over levenskunstenaar Ficht Tanner (1952) in 2012 een ware publiektrekker. Men kende hem vooral als musicus, maar zijn borduurwerk bleek een verrassende ontdekking.

En natuurlijk, Zwitserse kunst bestaat niet, maar Zwitserse kunstenaars wel. Daarom blijft de biografie altijd een belangrijk onderdeel uitmaken van een tentoonstelling. Of, zoals Monika zegt "het kunstwerk is even belangrijk als het verhaal erachter". Monografieën vormen een interessante tentoonstellingsvorm, "mits de kunstenaar in kwestie interessant genoeg is". In dit verband noemt zij de in 2009 georganiseerde, succesvolle tentoonstelling 'Geisterspiel', met geometrische tekeningen en autobiografische teksten van Franz Hartl (1913-2003). "Deze tot dan toe onbekende outsider schiep een alomvattende kosmologie, een concept. Zijn dualistische systeem van goed en kwaad, van god en de duivel, omvat beeldende kunst, een nieuwe kleurenleer, symboliek, muziek en de ontwikkeling van een nieuwe kathedraal. Pas na zijn dood zijn de tekeningen gevonden. Niemand wist ervan. Echt spannend en uniek".

De term Outsider Art maakt het mogelijk kunst in breder verband te presenteren, zoals bijvoorbeeld in combinatie met kunstwerken van reguliere kunstenaars met een aan Outsider Art verwante beeldtaal. Een voorbeeld van zo'n 'grensgeval' tref ik ter plekke aan bij Manuel Müller (1955) uit Lausanne, die zijn spannende combinaties van tekeningen en sculpturen komt inleveren voor de thema-tentoonstelling 'Augenblicke'. Zijn kunst vormt zo'n visuele brug tussen reguliere kunst en Outsider Art.

Thematische tentoonstellingen

Museum im Lagerhaus maakt graag thematische tentoonstellingen om op natuurlijke wijze inhoudelijk verbanden te leggen en onderlinge verwantschap en verschillen tussen kunst aan te tonen. Als geslaagd voorbeeld noemt Monika de "esthetisch zeer fraai ingerichte tentoonstelling" 'Begegnungen' (Ontmoetingen) uit 2011, de tweede tentoonstelling in een reeks over verborgen schatten uit de Zwitserse psychiatrie. Aan de hand van werk van Hans Brühlmann (1878-1911), Gertrud Schwyzer (1896-1970), Julius Süss (1897-1970) en Günther Uecker (1930) werd het publiek uitgenodigd na te denken over de vraag 'wanneer wordt de kunstenaar patiënt en wanneer wordt de patiënt kunstenaar?'

Van hetzelfde jaar dateert 'Zuhause auf der Strasse' (Thuis op de straat) met kunst van daklozen. Monika herinnert zich vooral "de spannende voorbereidingstijd. Het begrip Outsider Art past goed bij het gegeven van mensen die op straat leven en tegelijkertijd kunstzinnig bezig zijn. Je vroeg je af 'met welke materialen werken zij' en 'wat zijn hun thema's'? De ontmoeting met deze mensen bood het publiek inzicht in hun leven. Je realiseerde je dat je kunst zag van mensen die niets hebben. Zeer speciaal en aangrijpend".

Geïntegreerde aanpak

Die nadruk op ontmoetingen en dialoog kan een verklaring zijn voor de buitengewone betrokkenheid van stichters, bestuursleden, medewerkers, vrijwilligers, bezoekers en sponsors bij dit museum. Hier een tentoonstelling bezoeken, betekent dan ook vooral mensen ontmoeten. Kunstenaars en publiek. Jong en oud. De beeldende kunsten worden vermengd met andere disciplines, zoals muziek en poëzie. Voor uiteenlopende doelgroepen worden rondleidingen en lezingen georganiseerd die biografische, culturele, literaire en zelfs politieke kruisverbanden leggen, iets waarmee het museum zich kan onderscheiden. Uiteindelijk biedt de kunst toegang tot de mens erachter, waardoor de betekenis van creativiteit op diverse manieren openbaar kan worden.

Wensen voor de toekomst

De ambitie van het museum valt samen met de persoonlijke ambitie van de directeur. Hoewel Museum im Lagerhaus al te boek staat als een betrouwbaar kenniscentrum met betrekking tot deze kunst en regelmatig bruiklenen uitleent, is het streven de komende tijd vooral gericht op het uitbreiden van de internationale samenwerking. Monika wordt veelvuldig gevraagd lezingen te houden en teksten te schrijven. Zij hecht veel waarde aan het verder uitbouwen van een relevant internationaal netwerk, vooral ook onder de brede paraplu van de Outsider Art, waardoor de mogelijkheid wordt geboden ook reguliere kunst bij presentaties te betrekken. Zo kan een bredere doelgroep worden bereikt.

Ik realiseer mij hoe effectief het kan zijn als een bezielde kunsthistoricus met museumervaring zoveel mensen actief aan het museum weet te binden; gewoon door het creëren van een persoonlijke sfeer, waarbinnen de mens als schepper van kunst centraal gesteld wordt. Interessant voor makers en kijkers.

Tekst: Karin Verboeket

museumimlagerhaus.ch

